MBP

ARMA CHRISTI

ILI

SVATKO SVOJ KRIŽ NOSI

MUZEJ BRODSKOG POSAVLJA
SLAVONSKI BROD

Arma Christi

ili

svatko svoj križ nosi

Izložbena dvorana Muzeja
ožujak/travanj 2018.

Muzej Brodskog Posavlja i Pokrajinski muzej Celje
Arma Christi ili svatko svoj križ nosi

Nakladnik:	Muzej Brodskog Posavlja
Za nakladnika:	Danijela Ljubičić Mitrović
Autorice tekstova:	Barbara Trnovec, Karolina Lukač
Autorica izložbe:	Barbara Trnovec
Prijevodi:	Karolina Lukač, Global Link d.o.o. Zagreb
Lektura:	Irena Mikajević
Fotografije:	Damir Fajdetić; fototeka Etnografskog odjela Muzeja Brodskog Posavlja, arhiva Pokrajinskog Muzeja Celje, arhiva ZVKDS OE Celje
Dizajn izložbe:	Barbara Trnovec, Tak kolektiv, Ljubljana
Postav izložbe:	Barbara Trnovec, Verica Zorko, Nada Šmid, Matjaž Ernecl, Alenka Zorenč, Karolina Lukač, Ante Arelić, Željko Čavčić
Stručni suradnici na izložbi:	Gabrijela Kovačič, Karolina Lukač
Izrada izložaka:	Željko Čavčić
Grafička priprema:	Autor, Slavonski Brod
Tisak:	Tiskara Nova Gradiška d.o.o.
Naklada:	200 primjeraka

ISBN: 978-953-7116-47-7

Sadržaj

Izložba i katalog ostvareni su financijskim sredstvima Ministarstva kulture Republike Hrvatske i Brodsko-posavske županije.

Bajka o čovjeku koji je želio drugi križ

Nekoć, živio je seljak koji je cijelog svog života morao nositi težak križ.
Kamo god da je krenuo, što god da je radio, taj mu je križ pritiskao leđa i ramena. Kad se ujutro probudio odmah je osjetio njegovu težinu. Išao je na posao i nosio križ sa sobom. Tijekom mukotrpnog rada osjećao je kako mu se njegovi oštri rubovi urezuju u meso. Kad bi sjeo ručati, imao je na ramenima križ. Navečer se, umoran i onemoćao od posla, vraćao kući i nosio križ na ramenima. Kad bi kasno navečer legao na počinak nosio je i križ sa sobom u krevet. Prebacivao bi ga s jednog ramena na drugi, ali bio mu je jednako težak. Stalno je imao izranjavana ramena. Nekoliko puta mu je iz rana potekla krv i kliznula niz prsa i hrbat.
Cijele je dane nosio križ iako mu je to bilo jako teško. Imao je mnogo zadataka pa bi ponekad, na trenutak znao zaboraviti na svoju muku. Najgore je bilo navečer kad bi legao u postelju. Tada bi osjetio svu nesnosnu težinu svoga križa.
Krvave rane koje mu je križ usjekao tijekom dana, jako su ga pekle. Činilo mu se kao da ga netko pali užarenim željezom.
Kako bi htio odložiti križ samo na trenutak. Oporavila bi mu se ramena. Odmorio bi se, a možda bi i njegove krvave rane zacijelile do jutra. – Ali nije ga mogao odložiti. Nije ga mogao skinuti i staviti kraj sebe. Križ je bio na njemu poput krpelja spojenog sa živim mesom. Sate i sate bi se okretao po krevetu i žalio na svoju muku. Naposljetku sav iscrpljen, zatvorio bi oči. Jedino je u slatkom snu mogao zaboraviti na svoje breme.
Taj je križ morao nositi čitavog života; čim se probudio odmah je osjetio križ na svojim ramenima. Kad je krenuo u školu nosio križ sa sobom. - Istina, tada taj križ nije bio velik i težak kao sada.
Pokušao ga se riješiti, ali nije uspio. Prigovarao je i žalio se, ali ništa nije pomoglo. Naposljetku se pomirio s time i rado trpio. Pomislio je, kada odraste lakše će nositi taj teret. Kad postane čvrst mladić neće mu toliko smetati što mora nositi taj križ. No, kasnije kao snažan muškarac, neće se pomiriti s tim križem.
Rastao je i rastao i postao čvrst mladić pa iz mladića postao lijep muškarac. A s njime je rastao i križ. Koliko je on svakoga dana postajao veći i moćniji, toliko je i križ postajao težim i većim.
U početku je sve promatrao sa strahom i strepnjom. Napokon, opazio je da i drugi ljudi nose svoje križeve. I svatko je jadikovao i žalio se na svoje breme. Ipak, učinilo mu se kako križevi drugih ljudi nisu tako veliki i teški kao njegov. Nemaju tako oštre rubove kao njegov. Usprkos svemu nije se previše žalio, iako je imao razloga. Voljno je trpio što mu je Bog dao.
Jednom prilikom bio je u velikom gradu gdje je promatrao ljude koji su prolazili širokim ulicama poput mrava u mravinjaku. Promatrao je lijepe gospođe koje su svjetlucale od zlata. Promatrao je otmjenu gospodu u lijepoj crnoj odjeći s rukavicama na rukama i visokim sjajnim šeširima na glavama. Promatrao je siromašne radnike koji su žurili

na posao u tvornice, mršavi i blijedi. Promatrao je odrpane prosjake koji su se vukli od ugla do ugla i prosili. – A svi, od najbogatijeg kneza do najbijednijeg prosjaka, svi su nosili svoj križ.

Ipak, gospoda su imala lijepo obojane križeve. Neki su imali križeve cijele obložene zlatom. Učinilo mu se da su ti križevi mnogo manji. Bilo ih je lakše nositi od velikih i nezgrapnih križeva kakve su nosili tvornički radnici i prosjaci i kakav je nosio on sam.

Dok je sve to promatrao, probudila se u njemu želja. Kad se već ne može riješiti križa, rado bi imao lakši, kakav imaju gospoda. Takav bi križ mogao nositi. Zapravo, bilo bi lijepo imati tako lijepo obojan križ i možda cijeli zlatom obložen.

Vratio se nesretan iz grada. Bio je još nezadovoljniji svojim križem. Počeo je prigovarati da mu je Bog dao pretežak križ. Mislio je kako to nije pravedno. Neki nose male, lijepe križeve, dok on nosi tako težak i nespretan križ. Zašto je Bog baš njemu namijenio tako težak križ dok je drugima dao lake? – Svako dijete bi nosilo križ kakav nose gospoda u gradu. Uopće ga ne osjete. I lijepi su, još i zlatom obloženi! – Trebala bi gospoda probati nositi njegov križ. Vidjeli bi onda što je križ. Nije pravedno što nemaju svi iste križeve.

U svojoj velikoj patnji obratio se Bogu. Zamolio ga je za lakši križ i da ga odriješi tog nepodnošljivog bremena. Najviše bi volio kad bi mu dao takav križ kakav je vidio kod gospode u gradu.

Bog mu je uslišio molitvu.

Kad se seljak jedno jutro probudio, shvatio je na svoju veliku radost, da je dobio križ kakav je i želio: malen, lijepo obojan i cijeli obložen zlatom. – Njegov stari križ je nestao.

Ustane i sav presretan zahvali Bogu što mu je uslišio molitvu.

„Takav ću križ nositi" mislio je. „Kako je samo lijep! Kako mi dobro leži na ramenu. Da sam ga sam radio ne bih ga napravio boljim."

Nakon toga je pokušao podići ramena. No to nije lako napravio.

„Težak je, težak!" rekao je samome sebi. „Tko bi i pomislio da je ta stvarčica toliko teška? Učinila mi se lakšom od moje stare nevolje. Bit će bolje, samo dok se malo priviknem."

Trebao se naviknuti jednako kao i na rad. Budući da uopće nije imao drva kod kuće, uzeo je kola te krenuo u šumu.

Zadovoljan svojim novim križem, sjeo je u kola i krenuo. Razmišljao je kako će sada, kad više nema onaj težak križ, lako živjeti. Bol u ramenu prenula ga je iz tog razmišljanja. Nikada ga nije toliko boljelo pod starim križem. Pogleda i vidi da mu se oštar rub križa urezao u meso. Premjesti ga s desnog na lijevo rame, ali križ ga je tu počeo rezati još jače. S lijevog ga opet vrati na desno rame.

„E, svašta. Pa teži je nego što sam mislio."

Tako je procjenjivao križ i premještao ga s jednog na drugo rame. Ali ništa nije pomoglo. Križ mu je i dalje bio težak. Njegovi oštri rubovi obloženi zlatom stvarali su mu duboke rane iz kojih je kapala krv, kap po kap.

Ljut se pokaje što je molio za drugi križ. Njegov stari križ bio je velik i nespretan, ali toliko težak kao ovaj novi nikada nije bio. Nikada mu nije bilo toliko teško nositi ga. Ranije mu je rijetko kada potekla krv iz rana. Sada krv kapa neprestano.

U teškim mukama dovezao se do svoje šume. Sišao je s kola sav izmučen i krenuo tovariti drva. Tovario je sporo kao nikada prije. Kad se sagnuo da podigne kladu kako bi ju stavio u kola, jedva se uspravio. Taj zlatom obložen križ

pritiskao ga je k zemlji. Nakon svake cjepanice morao je odmoriti. Tovario je drva dva sata, a nije utovario niti pola drva. Nekoć bi to obavio za četvrt sata. – Moj Bože! Sve više slabi! Krv mu curi iz rana. Što će biti, što će biti? Htio je podići još jednu granu i natovariti ju na kola. Zatim će ići kuci, a ljudi će mu se smijati što vozi poluprazna kola. Ne može više. Samo da kući stigne živ. Dakle još samo ta grana. –

Sagne se i s drhtavim rukama primi granu. Želi ustati. A križ ga toliko pritišće da ne može izravnati leđa. Pokušavao je svom svojom snagom. Nije uspio. Sav onemoćao od bolova pao je u nesvijest pored grane na tlo.

Sunce je počelo zalaziti. Večernji povjetarac igrao se vrhovima razgranate bukve i jakog graba. Ptice su utihnule. Tu i tamo čulo se još komešanje kojeg krilatog stanovnika šume. Hladna rosa spuštala se na zemlju. Obavila je i jadnog seljaka koji je i dalje ležao kraj grane. Namočila mu je čelo i probudila ga. Nije odmah znao gdje je. Učinilo mu se da je dugo spavao i imao ružan san. Nosio je dugo, dugo težak križ na ramenima. Htio ga se riješiti, ali nije mogao. Promatrao je druge ljude koji su također nosili križeve. Ali njihovi su bili lijepi, mali, neki zlatom obloženi. Njegov je bio velik, težak i nespretan za nositi. I on je želio imati lagan križ kakav su imali drugi ljudi. Dobio ga je. Bio je malen i obložen zlatom. Bio je sretan pod njegovim teretom. Međutim, bio mu je težak, grozno težak taj novi križ. Nosio ga je neko vrijeme. Na kraju se srušio pod njegovom težinom i umro...

U tami počne tapkati rukom oko sebe. Dotakne debelu granu. Na ramenima ga je nešto napodnošljivo boljelo. Opipa. Dotakne križ. Odmah je shvatio da to nije bio san već stvarnost. Sjetio se svog starog križa s kojim je, iako teško, mogao obavljati svoj posao. Kasnije je želio imati takav križ kakav imaju drugi ljudi. Bog ga je kaznio i dao mu ga. I sada ga ima. Umrijeti će od gladi i boli koje mu zadaje novi križ. Ah! što je lud napravio! Bog ga je kaznio zato što nije bio zadovoljan križem koji mu je svojom najmudrijom providnošću dao. – Kad bi mogao dobiti svoj stari nezgrapni križ bio bi jako sretan.

Bilo je to gorko pokajanje. Na nebu su svjetlucala nebeska svjetla kao da mu obasjavaju put na kojem će pronaći pomoć. Njegova goruća molitva odletjela je prema nebesima. Pokajao se što je svojim nezadovoljstvom uvrijedio dragoga Boga. Zamolio je za pomoć, zamolio za svoj stari križ. – Dugo, dugo u noć njegove su usne šaputale pobožnu molitvu. Ujutro je zatvorio oči.

Sunce je već bilo visoko na nebu kad se probudio. Osjećao se snažnije. Križ ga više nije toliko pritiskao. – Shvatio je da je to njegov stari križ. Bog mu je uslišio molitvu.

Sav veseo poljubio je i zagrlio svoj križ i iskreno Bogu zahvalio što ga je razriješio onog lijepog križa pod kojim je sav onemoćao. Nikada više nije poželio drugi križ. Zadovoljno je nosio svoj. Shvatio je da Bog najbolje zna kakav križ tko može nositi.

Anton Hren Kommolski

Barbara Trnovec

Arma Christi ili svatko svoj križ nosi[1]

„Nosio je dugo, dugo težak križ na ramenu. Htio ga se riješiti, ali nije mogao. Promatrao je druge ljude koji su također nosili svoje križeve. Ti su križevi bili lijepi, maleni, neki čak i zlatom obloženi, a njegov je bio velik, težak i nespretan. I on je želio imati tako lagan križ, kakav su imali drugi. I dobio ga je. Bio je malen i obložen zlatom. Bio je sretan pod njegovim teretom. Međutim, bio mu je težak, grozno težak taj novi križ. Nosio ga je neko vrijeme. Konačno se srušio pod njegovom težinom i umro".[2]

1. Isus nosi križ, V. postaja Križnog puta, ulje na platnu

Svatko, naime, nosi svoj križ. Ovaj frazem je vrlo raširen; na njemačkom jeziku glasi *Jeder hat sein Kreuz zu tragen*, na francuskom *Nous avons tous notre croix à porter*, na češkom *Každý si nese svůj kříž* i na engleskom *We all have our own cross to bear...* Razumiju ga i koriste kako vjernici tako i nevjernici, kada žele reći da su brige, problemi i patnje sastavni dio života. Njegov je izvor povezan s Kristovom pasijom, a možemo ga povezati i s riječima zapisanima u Matejevom evanđelju: „Ako netko želi ići za mnom, neka se sam sebe odrekne i uzme svoj križ te pođe za mnom." (Mt 16, 24)

Pasija

je evanđeosko izvješće o patnji Isusa Krista. U Svetom Pismu u Novom zavjetu opisuju ga četiri evanđelista: Matej, Marko, Luka i Ivan. Nijedno drugo razdoblje njegovog života nije tako detaljno opisano, a upravo se pasija odnosi na najstariji dio zapisane evanđeoske predaje. Pretpostavlja se da je zapisana u 30. godinama prvog stoljeća.[3]

Pasija počinje urotom židovskih velikih svećenika i starješina protiv Isusa. Oni, s njegovim učenikom Judom Iškariotskim, sklapaju dogovor da će ga izdati u zamjenu za trideset srebrnjaka. Potom slijedi Posljednja večera, molitva u Getsemanskom vrtu, izdaja Jude Iškariotskog i uhićenje Isusa. Nakon toga, prije nego što je pijetao zapjevao,

1 Izložba je bila otvorena u Celju od 22. 3.-24. 6. 2016. Dopunjena, ove godine od 21. 3.-22. 4. gostuje u Muzeju Brodskog Posavlja, Slavonski brod.

2 Anton Hren Kommolski, *Bajka o možu, ki si je želel drug križ,* Angeljček 11/ 9, (Ljubljana, 1903), 138-143

3 Maksimilijan Matjaž, „Eksegeza Janezovega evangelija in pisem: poročilo o Jezusovem pasijonu", *Neobjavljeno učno gradivo Teološke fakultete*, (Ljubljana, 2014), 2

2. *Križ s Arma Christi, slika na staklu*

njegov učenik Petar zanijekao ga je tri puta. Trećega dana, proces se odvijao pred velikim židovskim svećenikom Kajfom, a potom i pred rimskim vladarom Pilatom. On je, naime, oprao ruke, rekavši da je „nedužan kod krvi ovog pravednika", ali ga zbog pritiska svećenika i naroda bičuje i razapinje. Pasija završava postavljanjem križa na Golgoti, uzvisini blizu Jeruzalema, s podsmjehivanjem, smrću i pokapanjem. Događaja toga dana vjernici se sjećaju na Veliki petak. Ipak, najveći je kršćanski praznik Uskrs kada se vjernici prisjećaju Isusovog uskrsnuća od mrtvih.

Arma Christi

Pasiji su bili, i još su uvijek, posvećeni različiti prikazi i uprizorenja, koji su poticali na uživljavanje u Kristovu patnju, pobuđivali kontemplaciju i kroz tako uvjetovana religiozna iskustva, doprinosili učvršćivanju i produbljivanju vjere pojedinca. To su, između ostalog, pasionske procesije i različiti oblici Križnog puta - od molitvenih tekstova, Kalvarija s kapelicama, do likovnih prikaza četrnaest postaja koji prikazuju put kojim je Isus nosio križ na Golgotu. To su također tri kasnosrednjovjekovna ikonografska motiva: Arma Christi, Kristove patnje i Misa sv. Gregora, čija pojava i prikaz su međusobno povezani.

Arma Christi (lat.) oruđa odnosno oružja patnje predmeti su koji podsjećaju na Kristovu pasiju, a istodobno su njegovo oružje protiv grijeha. To su križ, trnova kruna, stup i šibe za bičevanje, tri čavla, spužva, koplje, Veronikin rubac, pijetao, vreća s trideset srebrnjaka, trstika, ljestve, čekić, kocke, glava koja pljuje i drugi.[4] Arma Christi prikazani su kao sredstvo za meditaciju i kao pomoć kod

3. *Boca s raspelom i drugim Arma Christi*

4 Luc Menaše, *Evropski umetnostnozgodovinski leksikon*, (Ljubljana, 1971), 98

5 Jure Mikuž, „Arma Christi: ikonografija razkosanega telesa", *Acta historiae artis Slovenica,* 12, (Ljubljana, 2007), 26

postizanja spasenja. S ovim uprizorenjima, vjernik se prisjeća Kristove patnje i poistovjećuje se s njim. Potiču mu osjećaj krivnje i žaljenja, što je suština pokore. Za crkvenjake ove su slike bile, između ostalog, didaktičko pomagalo. Njihova pojava nije povezana s povijesnim činjenicama, a u isto vrijeme dodatno su ih oblikovale društvene, psihološke, političke, gospodarske i druge okolnosti.[5]

4. *Misa sv. Gregora, fragment freske*

Misa sv. Gregora

U crkvici sv. Nikole na Vimperku nad Podvinom kod Polzele otkrivena je 2007. godine zidna slika s početka XVI. stoljeća. Prizor, koji je u vrijeme otkrića bio teško oštećen, prepoznat je kao motiv mise sv. Grgura koja prikazuje kako se papi Grguru I. Velikom oko 600. godine tijekom mise prikazala Kristova patnja, okružena s Arma Christi. Prizor je nastao na temelju grafičkog predloška bakroreza Israhela van Meckenema (oko 1440-1503), koju je slikar freske vjerno, iako pojednostavljeno, precrtao. Smatra se jedinstvenim i izuzetnim u europskim mjerilima.[6]

Freska spaja tri značajna srednjovjekovna ikonografska motiva: Kristovu patnju, Arma Christi i misu sv. Gregora. Pojava i afirmacija tih motiva međusobno su povezani, stoga ih struka također tako tretira. Njihov izvor i značenje vrlo su složeni. Prema riječima istraživača, najveći problem koji pokušavamo razmrsiti je taj da oni nisu povezani ni s jednom povijesnom činjenicom ili dogmatičkom vjerom, već imaju korijene u nepredvidljivosti folklora.[7] Pojava i procvat motiva mise sv. Gregora u XV. stoljeću pojašnjavaju različite interpretacije. Može se povezati s euharistijom; motiv bi trebao, naime, biti odgovor onima koji sumnjaju u transsupstancijaciju, pretvorbu kruha i vina u Kristovo tijelo i krv. Vjerojatnije je da je popularnost motiva povezana s oprostom koji obećava kratak boravak duša u čistilištu.

Kristove patnje

„Skinuli su ga i ogrnuli ljubičastim plaštem. Okrunili su ga krunom od trnja i stavili mu ju na glavu i trstiku u njegovu desnu ruku. I kleknuli su pred njim i ismijavali ga govoreći: 'Zdravo, židovski kralju!' Popljuvali su ga, uzeli mu trstiku te ga tukli po glavi." (Mt 27:28–30)

5. *Kristova glava okrunjena trnjem, drvorez*

6 Jure Mikuž, *Zaključno poročilo o rezultatih raziskovalnega projekta Kristus trpin v slovenski umetnosti*, (Ljubljana, 2011), 10
7 Mikuž, *Arma*, 17
8 Mikuž, *Arma*, 24

Kristova patnja (lat. *imago pietatis*, eng. *the Man of Sorrows*, njem. *der Schmerzensmann*) simbolički je prizor pasije jer sažima sadržaj Kristove patnje. Uprizorenje je bilo vrlo rasprostranjeno u kasnosrednjovjekovnoj umjetnosti, a njezinu tadašnju veliku popularnost istraživači su pripisali i djelovanju kartuzijanaca koji su praznik Presvetog Tijela proširili diljem Europe i pridonijeli njegovoj afirmaciji. S tim praznikom bila je, između ostalog, povezana molitva ispred prizora Kristove patnje, koja je donosila otpust. Pogled na Kristovo izmučeno tijelo, posebice ako je bio prikazan između oruđa i oružja patnje, kod vjernika je pobudio svijest o tome da je sukrivac za njegovu muku, diktirao je žaljenje zbog nasilja, samooptuživanje i kažnjavanje za grijeh. Taj pogled, koji je prenerazio vjernika, također ga je potakao na kontemplaciju. Velike otpuste davani su za čašćenje ovog prikaza upravo zbog uživljavanja u patnju i identifikaciju s Kristom. Posebno prodorna bila su stoga nastojanja kartuzijanaca da provode sustav krivnje za grijeh i pokajanje za njega. Krivnja je postala bit crkvene pokore.[8]

Križni put

Bilo da se radi o vizualnim prikazima, molitvenim tekstovima, pasionskim procesijama ili kapelama na putu do Kalvarije, četrnaest postaja Križnog puta ilustrira Kristovu patnju i poziva na njegovo ponovno proživljavanje. Križni put (lat. *Via crucis*, eng. *The Way of the Cross*, njem. *Der Kreuzweg*) je, naime, put kojim je Krist nosio križ na Kalvariju. Na europskom prostoru ovaj put ilustrirali su od križarskih ratova nadalje; od kasnog XVII. stoljeća s četrnaest postaja:

I. Pilat osuđuje Isusa na smrt,
II. Isus stavlja križ na svoje rame,
III. Isus pada prvi put ispod križa,
IV. Isus susreće svoju majku,
V. Simon iz Cirene pomaže Isusu nositi križ

6. Polaganje v grob, Martin Schongauer, bakrorez

VI. Veronika daje Isusu rubac
VII. Isus pada drugi put ispod križa
VIII. Isus tješi jeruzalemske žene
IX. Isus pada treći put ispod križa
X. Isusu uzimaju odjeću
XI. Isusa pribijaju na križ
XII. Isus umire na križu
XIII. Isusa skidaju s križa i polažu Mariji u naručje
XIV. Isusa polažu u grob[9]

Od ljudske pobožnosti do službene doktrine

Predstavljeni kasnosrednjovijekovni motivi Kristove patnje, Arma Christi i Mise sv. Gregora, oslikavaju davni duhovni krajolik, a istovremeno stvaraju most između prošlosti i sadašnjosti. Danas u istoj mjeri kao i nekada, pozivaju na uživljavanje u Kristovu muku, na konteplaciju i produbljivanje vjere.

9 U različitim izvorima razlikuju se nazivi postaja.
10 Mikuž, *Arma*, 25

Iako se porijeklo i širenje tih motiva doima razumljivim, istraživači ga ipak smatraju zamršenim. Njihova pojava nije povezana ni s jednom povijesnom činjenicom, ali su ih istovremeno oblikovale društvene, psihološke, političke, ekonomske i druge okolnosti. Zaključuje se da korijene ne treba tražiti u nepredvidljivosti folklora već njihovu iznimnu popularnost pripisuju djelovanju crkvenog reda kartuzijanaca. Ti su motivi zadovoljavali ljudske potrebe kao i potrebe redovnika koji su u njima prepoznali potencijal didaktičnog pomagala, primjera, upozorenja. Preuzeli su dakle, ljudsku pobožnost kao službenu doktrinu.

Iako o njima možemo mnogo toga pronaći u biblijskim tekstovima i pomažu nam razumjeti sadržaj i kontekst, ne dekodiraju ih u cijelosti. Prvenstveno zato jer su pri stvaranju srednjovjekovnog imaginarija imali veću važnost od racionalnih biblijskih tekstova i njihove često iracionalne i pretjerane interpretacije. Koristili su ih, između ostalog, u propovijedima, molitvama, pjesmama i meditaciji, kako bi produbili ljubav prema Bogu. Ti motivi nikada nisu imali samo jedno značenje.[10]

Karolina Lukač

Sjećanje na muku Kristovu u običajima brodskog Posavlja

Tematika Muke koja opisuje posljednje događaje u Kristovu životu, koji prethode smrti i uskrsnuću, od ulaska u Jeruzalem do polaganja u grob, osim u brojnim djelima europske i svjetske umjetnosti, prisutna je i u pučkoj umjetnosti. Scene Muke u kršćanskoj umjetnosti uključuju: ulazak u Jeruzalem, pranje nogu učenicima, Posljednju večeru, agoniju u Getsemanskom vrtu, Judinu izdaju, uhićenje, Krista pred Kajfom, Petrovo zatajivanje Krista, Pilatov sud, bičevanje, ruganje, postaje križa, Judinu smrt, raspeće, skidanje s križa te polaganje u grob.[11]

Jedan od najvećih simbola Muke te pobjede nad smrću i grijehom je križ. Prikaz raspeća i Muke Kristove javlja se već na prijelazu iz V. u VI. stoljeće. Dok je u petom stoljeću postojala bojazan da bi prikaz Muke i smrti mogao zasjeniti slavu Krista i poruku uskrsnuća, u kasnom srednjem vijeku (XIV.-XVI. stoljeće) umjetnici počinju Krista prikazivati tako da dotaknu srce svakog pojedinca i izravno ga suoče s Kristom patnikom.[12]

Simbolika Muke oduvijek je bila nepresušan izvor pučkoj umjetnosti. Uz potrebu za komunikacijom koja bi bila pouzdanija od govora ili geste, a koja se javila u davnoj prošlosti, ljudi su počeli upotrebljavati predmete i crteže sa simboličnim značenjima, prikladnijim za prikazivanje raznih postupaka i/ili događaja. Jedan od oblika takve komunikacije je slika na staklu nepoznatog autora, koja se od 1967. godine čuva u Etnografskom odjelu Muzeja Brodskog Posavlja. Slika koja prikazuje raspeće Krista može se uvrstiti u pravac naivne umjetnosti, koja okuplja brojne autore i djela raznovrsne tematike iz različitih kultura. U Hrvatskoj se u početku radilo o stvaralaštvu seljaka i radnika, običnih ljudi iz naroda, uglavnom samoukih umjetnika, amatera bez ikakve likovne naobrazbe pa odatle naziv pučka umjetnost.

Koristeći simboliku boja (crvena – boja krvi, mučenika, ljubavi; bijela – čistoća, svetost; modra – simbol neba, istine; zlatnožuta – boja sunca i božanskog) te raznih elemenata, odnosno simbola Muke, opisuju se posljednji događaji Kristova života i naglašava poruka Uskrsa. Predmeti kojima je Krist bio mučen i koji simboliziraju njegovu muku poznati su pod nazivom Arma Cristi. To su: križ, vijenac od trnja, stup i šibe za šibanje, tri čavla, spužva, koplje, ljestve, čekić, kocke i drugi. Suočen s tim motivima vjernik se može prisjetiti Kristove patnje i identificirati s njim. Prizori Kristove muke pojedinca trebaju potaknuti na razmišljanje, pridonijeti učvršćivanju i produbljivanju njegove vjere.

Korizmeno razdoblje

Uskrs je blagdan proljeća, vječnog života, blagdan svjetla i veselja. Slavi se prve nedjelje nakon proljetnog ekvinocija, odnosno između 22. ožujka i 25. travnja.[13] Pripreme za Uskrs počinju četrdeset dana prije blagdana, razdobljem korizme[14] kada se vjernici postom, molitvom i odricanjem pripremaju

11 Dino Milinović, „Izvori prikaza Muke u ranokršćanskoj umjetnosti, Muka kao nepresušno nadahnuće kulture", *Zbornik radova međunarodnog znanstvenog simpozija Pasionska baština 98*, (Zagreb, 1999), 73

12 Adalbert Rebić, „Slika Krista Teološko-umjetnički uvid u sliku Isusa Krista od njenih početaka do danas", *Bogoslovna smotra* 74/4 (Zagreb, 2004), 1079, 1088, 1097

13 Uskrs spada u takozvane pomične blagdane.

14 lat. *quadragesima* što znači četrdesetnica.

7. Odlazak na svetu misu

za proslavu Uskrsa. Osnovno obilježje korizme izostanak je folklornih sadržaja. Nekoć se strogo pazilo da se ne stvara buka i ne pjeva. Nisu se održavale svadbe niti ikakve zabave, a i sama nošnja nije smjela odražavati veselje već je bila bez velikih ukrasa i nakita.[15] Trebala je biti vanjski znak žalosti, naročito na Veliki petak.[16]

Razdoblje korizme počinje postom na Pepelnicu, a završava na Veliki četvrtak kojim započinje Sveto trodnevlje. Unutar korizme ima šest nedjelja od kojih svaka ima svoje ime. Nazivi koji se u brodskom Posavlju koriste za korizmene nedjelje također iskazuju značenje pokore, pokajanja i žalosti.

Čista – simbolizira čišćenje doma od bučnih i veselih pokladnih dana. I sam čovjek se treba očistiti unutar sebe u poniznosti, postu i molitvi. *Pačista* – simbolizira čišćenje doma i duše. *Bezimena* – ne spominje se veselje, samo pokornost. *Sredoposna* – obilježava pola korizmenog posta. *Gluha* – slike svetaca i raspela pokrivaju se tamnim, obično ljubičastim platnom koje označava žalost i pokoru.

Gluve nedilje ništ ne si', sve će ti nevaljasto i gluvo bit. Cvjetne nedilje isto ništ ne si', jer će sve u cvit ić, a roda neće imat. Zato, najbolje je sijat u Veliku nedilju, prid Uskrs, pa će sve veliko i napredno bit, a još je najbolje sve u stoti dan godine sijat, a to ti dođe 10. travnja, onda će sveg na stotinu urodit.

15 Nosila se *mrka*, pokajna, korotna, odjeća sašivena od grubljeg tkanja, ukrašena bijelim vezom ili vezom tamnih, zagasitih tonova plave, zelene, smeđe, ljubičaste boje. Svake nedjelje prema točno utvrđenim pravilima nosila se druga *rubina*. U Čistu nedjelju odijevala se *raspletena rubina*, u Pačistu, *isicana rubina*, na Glušnicu se obavezno odijevala *pripletana – sastavljana rubina*, a na Veliki petak *najmrkije pripletankame*. Najmrkijim bijelim vezovima smatraju se priplet i rasplet.

16 Barlek, *Uskrsni običaji sjeveroistočne Hrvatske, Slavonija, Baranja, Srijem,* (Etnografski muzej Zagreb, 1992). 7; Barlek, *Uz križ stati, hrvatski Uskrs*, (Etnografski muzej Zagreb, 2005). 13

Na Veliki petak u zemlju se ne dira, al na Veliku subotu more se dopodne baš i krompir sadit, a odpodne se u crkvu odlazilo.[17]

Cvjetnica

Blagoslov grančica masline, lovora, gloga, drijenka ili vrbe, koji simbolički označuje ulazak u novo vegetacijsko razdoblje, poznat je običaj na cijelom području Hrvatske. Vrsta i broj biljaka koje se nosi na posvetu različita je od kraja do kraja.

U brodskom Posavlju nekada se na blagoslov nosio buketić u kojem su mogle biti od dvije do šest vrsta točno određenog bilja s magijskim značenjem.

Primjerice, *cica mace* su se nosile kako bi kvočke bolje legle, češljugovina jer se vjerovalo da je Isus u pustinji iz nje pio vodu, a posvećena je štitila pčelinjake i trebala donijeti sreću u pčelarstvu, dok se drijenak koristio s ciljem da se bude *zdrav ko dren* budući da simbolizira zdravlje te prema vjerovanju svoju magijsku moć prenosi na kuću, ljude i zemlju.

8. Raspeće Krista, slika na staklu

Nakon posvete buketić se čuvao zataknut u strehu te bi se zapalio ako bi zaprijetila oluja jer je dim, vjerovalo se, mogao otjerati oblake. Postupci s blagoslovljenim biljem tumače se kao simbolično prenošenje regeneracijske moći proljetnog bilja na čovjeka. Vjerovanje u moć vode i zelenila dolazi do izražaja u običaju umivanja u cvjetovima visibaba, ljubičica, tratinčica i ostalog proljetnog bilja na Cvjetnicu ujutro, kako bi onaj koji se umiva bio *lijep kao cvijet*. Jednako kao bilje blagoslovljeno na Cvjetnicu, voda i hrana činom blagoslova dobiva moć svetosti, zaštite i ozdravljenja.

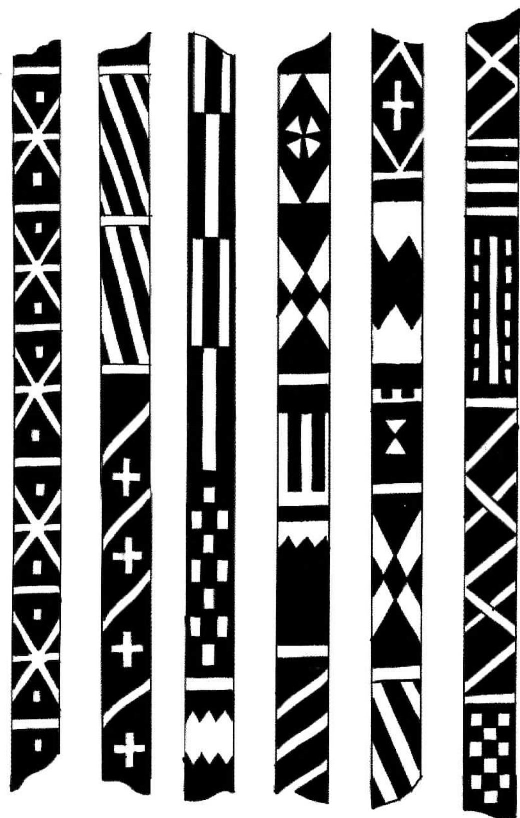
Veliki tjedan

Tjedan prije Uskrsa nazivao se velikim tjednom. Početkom velikog tjedna smatra se Veliki četvrtak. Obilježava ga simboličko zavezivanje zvona koja se do Velike subote nisu smjela koristiti. Umjesto zvona koristile su se klepke, koje se prije obreda iznesu pred crkvu i njima se klepeće kako bi se pozvali vjernici. Muk zvona predstavlja apostole koji su utihnuli do Velike subote, ali i samu Muku. Poslijepodne se moralo prestati sa svim poslovima u vrtu ili u polju. Na Veliki četvrtak pekao se kruh bez ukrasa koji se nosio na blagoslov. Taj se dan u crkvi odvijalo pranje nogu i uređivao se Božji grob (Klakar). Veliki četvrtak poznat je kao Dan posljednje večere.

Veliki petak

Jedini dan u crkvenoj godini kad se ne slavi sveta misa je Veliki petak. Liturgijska boja tog dana je crvena – mučenička. U nekim su se crkvama pjevale tužbalice. Jedna od najstarijih je Gospin plač, koji se pjeva kada djevojke idu čuvati Božji grob. U narodu postoji vjerovanje da se treba napiti crnog vina jer koliko ga se popije, toliko će se krvi upiti u žile.

17 Barlek, *Uskrsni*, 7; Barlek, *Uz križ*, 14

9. *Šarane šibe*

Vjerovanje je povezano s Isusovom krvi koja je tog dana prolivena. Na Veliki petak se ne smije raditi nikakav teži posao, a naročito se ne smije oštrim predmetom bosti zemlju, jer tog dana *leži tijelo Kristovo*.

Do sredine 50-ih godina 20. stoljeća održavao se na Veliki petak običaj zvan *šibarina*.[18] Naziv dolazi od šibanja (spomen na bičevanje Isusa) koje je glavno obilježje običaja. Ljeskovim ili vrbinim šibama udaralo se po klupama i podu. Obično su to bile mladice duge otprilike jedan metar i ukrašene izrezivanjem kore nožićem. Kad dođe vrijeme šibanja svećenik pozove djecu pred oltar i zatim lupi knjigom po oltaru. To je znak da šibama počnu udarati stubu ispred sebe ili klupu u kojoj sjede, čime se stvarala velika buka. Od jakog udaranja šibe bi se izlomile u male komade koji su se nosili kući i zakapali u vrt, zaticali u pčelinjake ili spremali u kuću. Namjena im je slična namjeni bilja blagoslovljenog na Cvjetnicu – potaknuti i osigurati dobar urod te očuvati kuću od udara groma.

Za vrijeme obreda na oltaru je bio postavljen velik svijećnjak u obliku trokuta, koji simbolizira Presveto Trojstvo, s petnaest svijeća (četrnaest voštanih koje simboliziraju jedanaest apostola i tri Marije, dok bijela parafinska svijeća na vrhu predstavlja Krista). Čitali su se Psalmi o križnom putu. Nakon što bi se pročitao psalam o jednom stajalištu gasila bi se jedna svijeća. Bijela se svijeća nosila iza oltara i tamo se gasila – simbolika da je Isus izdahnuo.[19]

Postoje tumačenja da se praksa udaranja po klupama susreće u XV. i XVI. stoljeću., u razdoblju kada se Crkva žestoko bori protiv bičevalaca, koji su se u Katoličkoj crkvi pojavili u drugoj polovici XIII. stoljeća. Bičevaoci (*flagelanti, battuti, verberatores, vattenti*) su bili poznati po samobičevanju tijela, osobito za vrijeme procesija u Velikom tjednu. Postoji i tumačenje da je običaj stvaranja buke preuzet iz židovske tradicije, gdje su u sinagogama vjernici stvarali buku na svako spominjanje imena ozloglašenog Amana, koji se u knjizi Esterinoj spominje kao oličenja zla.[20] Etnolog Milovan Gavazzi ovaj običaj tumači kao znak pomlađivanja, analogan šibanju djece i mladih na Dan nevine dječice 28. prosinca.[21]

Velika subota

Velika subota dan je kada se prikazuje Kristov ukop i ležanje u grobu. Tu je važna simbolika svjetla, vezana uz sam blagdan Uskrsa. Slavljenje u vrijeme ekvinocija znači pobjedu svjetlosti nad tamom, pobjedu života nad smrću. Ujutro na Veliku Subotu

18 U sjevernim dijelovima Hrvatske za običaj se koristio pojam šibarina, dok je u južnim dijelovima Hrvatske prevladavao pojam baraban. U Bosni se koristio i pojam kucanje. (Dragan Nimac, „Povijesno-etnografski presjek običaja barabana u negdašnjem obredu jutrenje Velikog tjedna u kontekstu njihova mogućeg oživljavanja u suvremenoj kulturi i liturgijskoj praksi", *Nova prisutnost* 8/2 (Zagreb, 2010), 199. U Sibinju se šibarina održavala na Veliki Četvrtak.

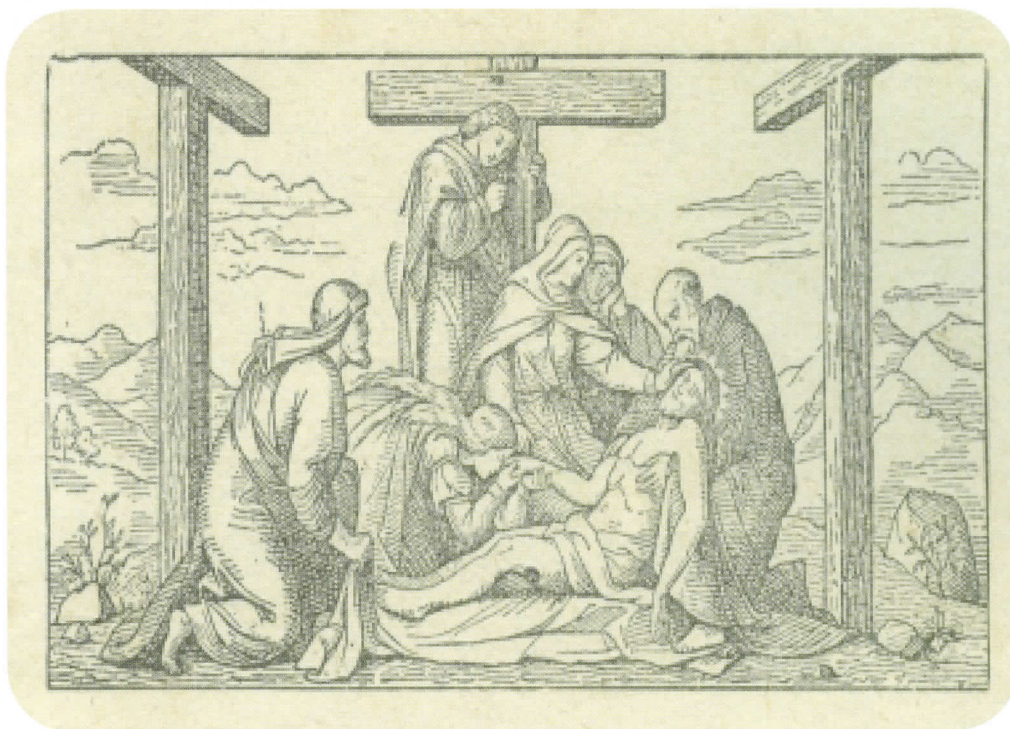
19 Nimac, *Povijesno*, 205

20 Nimac, *Povijesno*, 201, 205

21 Gavazzi, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, (Zagreb, 1991), 26-27, 192-193

umivalo se u tekućoj vodi ili na bunaru ako se drugačije nije moglo. Običaj umivanja u vodi u kojoj su kuhana jaja ukazuje na vjerovanje kako će onaj tko se umiva imati bjelji ten. Najčešći razlog umivanja, uz ljepotu, bio je zdravlje očiju i kože. Vjeruje se kako očisnu moć imaju i voda i vatra. Očisna moć vatre izražena je u običaju preskakanja vatre ujutro na Veliku subotu.

Priprema hrane i odlazak na blagoslov hrane bio je uglavnom posao mlađih žena, djevojaka ili djece. U crkvu se, uz pripremljena jela u košarama, nosilo sjemenje agrarnih proizvoda kako bi se osigurao dobar urod. Nakon blagoslova žurilo se kući zbog uvjerenja kako će onaj koji prvi stigne cijele godine biti vrijedan i prvi u selu. U košarama se nosila i *kadionica*[22] koja se palila nakon blagoslova jela ispred crkve i tako zapaljena nosila kući, gdje su se kadile sve prostorije i gospodarske zgrade. Ostatak bi se bacio u peć. Vjerovalo se da zli duhovi neće imati vlast tamo gdje dopiru svjetlost i dim vatre.

10. Isusovo tijelo uzimaju s križa, XIII. postaka Križnog puta

22 Vrsta gljive koja raste na hrastovom panju. Brale su se tijekom godine i čuvale do ovog dana. Smatrana je pogodnom za prenošenje blagoslovljene vatre korištene u zaštitne svrhe.

Popis predmeta Pokrajinskog muzeja Celje, Posavskog muzeja Brežice i Muzeja kršćanstva na Slovenskem, Muzeja Brodskog Posavlja i Gradskog muzeja Požega na izložbi "Arma Christi ili svatko svoj križ nosi"

1. Boca s raspelom i drugim Arma Christi, 2. pol. 19. st., Galicija (Žalec), inv. br. E 689
   Pokrajinski muzej Celje
2. Križ s Arma Christi, slika na staklu, 2. pol. 19. st., (?), inv. br. E 54
   Pokrajinski muzej Celje
3. Kristova patnja s Arma Christi, slika na staklu, 2. pol. 19. st., (?), inv. br. E 43
   Pokrajinski muzej Celje
4. Božji grob s Arma Christi, slika na staklu, 2. pol. 19. st., (?), inv. br. E 389
   Pokrajinski muzej Celje
5. Kristova patnja, nepozati autor, ulje na bakrenoj ploči, kraj 18. st., (?), inv. br. S/424
   Pokrajinski muzej Celje
6. Kristova patnja, nepoznati autor, ulje na platnu, početak 18. st., (?), inv. br. S/367
   Pokrajinski muzej Celje
7. Kristova patnja ili Celovški Krist, nepoznati autor, ulje na platnu, sredina 18. st., (?), inv. br. S/339
8. Kristova patnja, Albrecht Dürer, reprodukcija bakroreza, originalna ploča nastala oko 1500, (?), inv. br. G/ I. - 7
   Pokrajinski muzej Celje
9. Križ, nepoznati autor, dio polikromije, drvo, 19.st., (?), inv. br. P 95
   Pokrajinski muzej Celje
10. Kristova patnja, nepoznati autor, polikromirano drvo, 19.st., (?), inv. br. P 162
    Pokrajinski muzej Celje
11. Bičevanje Krista, nepoznati autor, ulje na platnu, 18. st, inv. br. S/481
    Pokrajinski muzej Celje
12. Krist i razbojnici na križu, nepoznati autor, ulje, karton, 19. st, inv. br. S/543
    Pokrajinski muzej Celje
13. Isus nosi križ, V. postaja Križnog pouta, Janez Andrej Strauss (?), ulje na platnu, oko 1770., inv. br. C Kz-164
    Pokrajinski muzej Celje
14. Kristova glava okrunjena trnjem, Fran Stiplovšek, drvorez, 1931., inv. br. G/VII-48
    Pokrajinski muzej Celje
15. Vera icon oz. Veronikin veo, nepoznati autor, bakrorez na platnu, 1870., inv. br. G/XI-364
    Pokrajinski muzej Celje
16. Patnja, Miroslav Modic, drvorez, 1931., inv. br. G/XI-18
    Pokrajinski muzej Celje
17. Križni put - XIV. postaja, nepoznati autor, reprodukcija ručno koloriranih bakroreza, prijelaz iz 18. u 19. st., Kozlevčarjeva zbirka, evid. br. K 164 – K 177
    Muzej krščanstva na Slovenskem
18. Procesijsko raspelo s Arma Christi, nepoznati autor, 18. st. (?), inv. br. KZ 1/650
    Posavski muzej Brežice
19. Raspeće Krista, nepoznati autor, slika na staklu, početak 20. st., inv. br. E 1241
    Muzej Brodskog Posavlja
20. Pieta, nepoznati autor, porculanska figurica, početak 20. st., inv. br. E 2578
    Muzej Brodskog Posavlja
21. Isus na križu, nepoznati autor, ovalna sličica, početak 20. st., inv. br. E 2742
    Muzej Brodskog Posavlja
22. Boca s raspelom i umjetnim cvijećemi, nepoznati autor, 20. st.,
    Muzej Brodskog Posavlja
23. Molitvena knjižica *Isus prijatelj mladeži*, Knjižara L. Hartman, Zagreb, početak 20. st.
    Muzej Brodskog Posavlja

24. Kristov grob, Ivo Čakalić, kolorirano drvo, tkanina, staklo, 1962., inv. br. 12.587
    Gradski muzej Požega
25. Križ, nepoznati autor, drvo, Franjevački samostan u Velikoj, 20. st., inv. br. 11.538
    Gradski muzej Požega
26. Ecce homo, nepoznati autor, porculan, pozlata, 1. pol. 19. st., inv. br. 11.788
    Gradski muzej Požega
27. Boca s raspelom i drugim Arma Christi, nepoznati autor, prije 1942., inv. br. 18.136
    Gradski muzej Požega

Fotografije u katalogu

1. str., 8 Isus nosi križ, V. postaja Križnog puta, Janez Andrej Strauss (?), *Pokrajinski muzej Celje*
2. str., 9 Križ s Arma Christi, 2. pol. 19. st., *Pokrajinski muzej Celje*
3. str., 9 Boca s raspelom i drugim Arma Christi, 2. pol. 19. st., *Pokrajinski muzej Celje*
4. str., 10 Misa sv. Gregora, fragment freske u crkvi sv. Miklavža na Vimperku nad Podvinom kod Polzele, početak 16. stoljeća
5. str., 10 Kristova glava okrunjena trnjem, Fran Stiplovšek, 1931., *Pokrajinski muzej Celje*
6. str., 11 Polaganje v grob, Martin Schongauer, oko 1490., *Pokrajinski muzej Celje*
7. str., 14 Odlazak na sv. Misu, Gundinci, 1939. i Bicko Selo, 1977., *Muzej Brodskog Posavlja*
8. str., 15 Raspeće Krista, početak 20. stoljeća, *Muzej Brodskog Posavlja*
9. str., 16 Šarane šibe, Zvonimir Toldi, *Muzej Brodskog Posavlja*
10. str., 17 Isusovo tijelo uzimaju s križa, XIII. postaja Križnog puta, crtež iz *Isus prijatelj mladeži, molitvena knjižica s katekizmom i pjesmama za dječake i djevojčice*, početak 20. stoljeća, *Muzej Brodskog Posavlja*

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 000982443

ISBN: 978-953-7116-47-7

MBP

9 789537 116477